

ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У процесі соціалізації людина не лише засвоює необхідні знання, уміння, погляди, життєві цінності, соціальні ролі, але й набуває здатності спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми. Результат спілкування, взаємодії, а разом з ними і становлення індивіда повноцінним членом суспільства залежить від ставлення до оточуючих.

Сьогодні ми гостро відчуваємо дефіцит моральних цінностей у ставленні молоді до людей. Сучасне середовище не сприяє вихованню у них етичних норм поведінки. Все більше звикаємо до мізерних виявів ввічливості, сором'язливості, доброзичливості. Починаємо забувати, що найвищою цінністю суспільства є людина, яку потрібно вміти шанувати.

Виключного значення ця проблема набуває для учнів початкових класів, що зумовлюється їхніми віковими особливостями. Молодший шкільний вік є сенситивним для становлення адекватної самооцінки, критичності у ставленні до себе та оточуючих, засвоєння соціальних норм, морального розвитку, формування навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів.

Проблема шанобливого ставлення та поваги учнів до людей вивчалася в різних напрямках: соціальна сприйнятливість молодшого школяра (М. Й. Боришевський, Л. А. Висотіна, Я. Л. Коломинський); сутність феномена «ставлення», яку досліджували філософи (Г. М. Гак, О. Г. Дробницький), психологи (В. В. Абраменкова, Г. О. Люблінська), педагоги (С. А. Козлова, О. П. Штихалюк). Виховання поваги до людей вивчали Д. Д. Бакієва, О. І. Кульчицька, Г. С. Прозоров. Ціннісне ставлення до людей досліджували І. О. Білецька, Т. Н. Жданова та ін.

Однак проблема виховання в молодших школярів шанобливого ставлення до людей ще не була предметом окремого дослідження.

Виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей буде ефективним, якщо ми врахуємо, що:

– оточуюче середовище здійснює суттєвий вплив на психіку, поведінку, сприйняття дитини [1, с. 77];

– особистість існує лише тоді, коли постійно взаємодіє зі своїм оточенням [2, с. 24]. Дослідники В. Т. Кабуш, Я. Л. Коломинський переконані, що для пізнання однією людиною іншої велике значення має їхня взаємодія. У спільній діяльності відбувається обмін інформацією, яка, впливаючи на розум, почуття, волю формує моральність у відносинах, гуманне ставлення, відповідну поведінку взаємодіючих осіб. Спілкуючись

із різними людьми, особистість вчиться регулювати власну поведінку, вправляється у суспільно вагомих вчинках, має змогу закріплювати відповідні вміння, навички, звички;

– наслідування, особливо в дитячі роки, забезпечує людині, яка дорослішає, можливість засвоїти великий об'єм узагальненого соціального досвіду [3, с. 12]. На думку вчених (Н. Ф. Голованова, Л. М. Пономарьов, В. Т. Чепіков), метод позитивного прикладу, який базується на наслідувальній здатності, здійснює відчутний вплив на виховання учнів молодшого шкільного віку. Позитивний приклад має сприяти виникненню у дітей потягу до активної роботи над собою, до розвитку і вдосконалення своїх особистісних властивостей і якостей, подоланню наявних недоліків. Сприймаючи різні зразки поведінки і діяльності, школярі переживають внутрішні протиріччя між досягнутим і необхідним рівнем розвитку, що сприяє появі в них потреби в удосконаленні.

У ході дослідження визначено такі педагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей:

- створення у виховному просторі «школа-сім'я» психолого-педагогічної атмосфери шанобливого ставлення;
- залучення молодших школярів до активної взаємодії з однолітками, дорослими людьми, старшим поколінням;
- демонстрування у навчально-виховному процесі кращих зразків шанобливого ставлення.

Встановлено, що механізмом дієвості педагогічних умов є: ідентифікація, емоційне обумовлювання, наслідування, мотиваційне опосередкування, конформність, освоєння ролі, підтримання внутрішньої узгодженості поглядів. З'ясовано методи і форми виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. Визначено етапи експериментальної роботи: пропедевтичний, когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та креативно-діяльнісний.

На пропедевтичному етапі підготовлено вчителів і батьків до виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей; створено атмосферу пошани у виховному просторі «школа-сім'я». Для цього серед працівників школи та батьків проведено анкетування, лекції. З усіма бажаними проводилися індивідуальні бесіди. Крім того, працівники школи та рідні учнів молодших класів взяли участь у диспуті, конференціях та тренінгах.

На когнітивно-збагачувальному етапі проведено соціометричне дослідження школярів експериментальної групи, з'ясовано міжособистісні відносини в учнівському колективі. Шляхом низки запитань виявлено взаємні симпатії, антипатії, байдужість у ставленні дітей один до одного, зокрема, наявність школярів, які зовсім не користуються авторитетом та пошаною в однокласників.

Для учнів, яких рідко обирали, створювалися ситуації успіху, що

ефективно реалізувалися у їх взаємодії з однокласниками. Самоствердившись у спільній роботі з однолітками, учні підвищили свій авторитет у класі.

Активна взаємодія дітей насамперед була організована на уроках, що проходили в таких формах: «робота поряд», «робота удвох», «робота групами», «спільна робота», «колективна робота». Протягом уроку створювалися ситуації або давалися завдання, які спонукали школярів спілкуватися між собою, звертатися за допомогою один до одного. У груповій формі роботи учні інакше оцінювали дії своїх однокласників. Між ними встановилися позитивні відносини, викликані спільними переживаннями. Значну увагу приділено рольовим іграм. У процесі гри учні отримали можливість спілкуватися між собою, взаємодіяти. Успіх суспільно-корисної праці також сприяв симпатії та позитивним взаємовідносинам серед школярів. Діти збагатили свої знання про внутрішній світ однолітків, навчилися цінувати їхні досягнення та індивідуальні особливості.

З метою викликати в молодших школярів пізнавальний інтерес до дорослих, організовано низку екскурсій на фабрики, ферми, в дендропарк, де діти ознайомилися з людьми, які там працюють. Мета екскурсій – навчити бачити насамперед особисті якості людини та шанобливо ставитися до неї й до роботи, яку вона виконує.

Спільна праця учнів з батьками над створенням фільму «Моя сім'я» допомогла дітям змінити своє звичне ставлення до рідних, звернути увагу на їхні інтереси та потреби.

Виховання шанобливого ставлення у молодших школярів до людей похилого віку розпочали з відвідування будинку пристарілих. Після зустрічі з самотніми людьми школярі зобразили свої враження в малюнках.

Для більшого зближення онуків із рідними бабусями та дідусями діти отримали завдання взяти інтерв'ю і написати статтю про життя стареньких; було проведено сімейний ярмарок.

З поняттям шанобливого ставлення педагоги знайомили молодших школярів на уроках із позакласного читання. У казках, оповіданнях, притчах, віршах діти мали змогу побачити й усвідомити зразки шанобливих дій та вчинків. Захоплюючись художніми, музичними, літературними творами і дізнаючись про тих, хто їх написав, учні виявляли бажання бути схожими на визначних особистостей і відповідно себе поводити.

На репродуктивно-діяльнісному етапі застосовано спеціальні вправи для конкретизації та закріплення необхідних шанобливих дій і вчинків. Так, після того, як учні опрацювали вірш чи оповідання з позитивними прикладами пошани і схарактеризували дії та вчинки головних героїв, учитель пропонував їх інсценізувати. Закріпленню в дітей шанобливого

ставлення один до одного незнайомих людей сприяли ігри «У музеї», «Бібліотека», «На вулиці», розігрування сценок під загальною назвою «Знайди помилку».

На креативно-діяльнісному етапі учням пропонувалася низка завдань:

- придумати ситуацію шанобливого ставлення до людини та її можливе позитивне і негативне вирішення;
- розв'язати запропоновану ситуацію двома-трьома правильними способами;
- проведення рольової гри «На автовокзалі».

Такі завдання сприяли не лише закріпленню отриманих знань і вмінь шанобливого ставлення до людей, але й появи в дітей власного бачення шляхів вирішення тієї чи іншої проблеми.

Результати дослідження показали, що високий рівень вихованості шанобливого ставлення до людей за когнітивним компонентом у молодших школярів зріс з 21,2 % до 29,2 %. Висловлювання дітей стали більш змістовними, послідовними, логічними, збагаченими власними думками. У своїх судженнях вони почали використовувати морально-етичні поняття, що характеризують шанобливе ставлення до людей. Збільшився обсяг знань про життя та захоплення рідних. Учні правильно визначають чесноти, властиві новим знайомим. Вони переконані, що лише людина, яка свідомо здійснила антисоціальний вчинок, не заслуговує шанобливого ставлення. Такі позитивні зміни спостерігалися у всіх класах: у першому класі – на 4,5 %, другому – на 6,2 %, третьому – на 9,7 %, а четвертому – на 11,2 %. Нерівність показників високого рівня вихованості шанобливого ставлення до людей за когнітивним показником у різних класах зумовлений віковими особливостями учнів.

Високий рівень вихованості в молодших школярів шанобливого ставлення до людей за чуттєво-мотиваційним компонентом також зріс з 29 % до 38,1 %. Діти почали виявляти позитивні емоції, почуття до людей різного соціального статусу, віку, співчувати їм, захоплюватися ними. Учні намагаються виправдати, зрозуміти кожну людину, її життєвий вибір, тому змінилося не лише кількісне співвідношення осіб, яким вони надали перевагу, але й якість мотивації вибору. Такі зміни пов'язані з тим, що школярі мали змогу спілкуватися з різними людьми, навчилися оцінювати їхні моральні якості, розуміти причини, які спонукають окремих людей до неправильних дій. Зазначимо, що діти, які перебували на високому рівні за цим компонентом, досягли найвищого результату.

Показники високого рівня вихованості шанобливого ставлення до людей за діяльнісним компонентом змінилися з 22,9 % до 30,6 %. Дії та вчинки учнів відповідають знанням, почуттям, мотивам шанобливого ставлення. Діти навчилися обирати правильний спосіб поведінки та змінювати його за необхідності, виявляти моральні якості у ставленні до

людей, з радістю спілкуватися не лише зі своїми батьками, але й рідними однокласників. Школярі прагнуть вдосконалювати власну поведінку, часто пропонують свою допомогу.

Висновки. Для виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей ефективними є наступні педагогічні умови: створення у виховному просторі «школа – сім'я» атмосфери шанобливого ставлення; залучення молодших школярів до активної взаємодії з однолітками, дорослими людьми, старшим поколінням; демонстрування дітям у навчально-виховному процесі кращих зразків шанобливого ставлення. Їх реалізації сприяють психологічні механізми. За допомогою методів, форм виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей педагогічні умови були реалізовані на етапах експериментальної роботи і сприяли формуванню у молодших школярів показників когнітивного, чуттєво-мотиваційного, діяльнісного компонентів, які становлять структуру шанобливого ставлення до людей.

Аналіз даних діагностики свідчить про ефективність запропонованих умов. Рівень вихованості у молодших школярів шанобливого ставлення до людей зріс. Збільшився відсоток учнів із високим рівнем з 24,4 % до 32,6 %. Зменшилася кількість дітей із середнім рівнем з 51,9 % до 48,6 %, і з низьким рівнем з 23,6 % до 18,8 %.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні можливостей і специфіки виховання шанобливого ставлення до людей в учнів середніх та старших класів школи, а також у молоді середньо-спеціальних і вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братченко С. Л. Введение в гуманитарную экспертизу образования / С. Л. Братченко. – М. : Смысл, 1999. – 137 с.
2. Кабул В. Т. Гуманистическое воспитание школьников: теория и методика / В. Т. Кабул. – Минск, 2001. – 200 с.
3. Петриков В. Т. О значении личного примера учителя / В. Т. Петриков. – Минск, 1998. – 40 с.